

Stellingen

- Kennis van de relatie tussen karakteristieken van de beplanting en de kosten van aanleg en beheer is onmisbaar voor het maken van een verantwoord ontwerp en inrichtingsplan.
- Ontbreken van beheersmatig denken in ontwerp- en inrichtingsfasen leidt tot hogere beheerskosten dan strikt noodzakelijk ten behoeve van de beoogde functie.
- Beheersmatig denken is niet geïntegreerd in het proces van ontwerp, inrichting en beheer.
- De toekomstige beheerder van beplantingen is het meest deskundig en het meest gemotiveerd om kritisch te zijn wat betreft de keuze van de karakteristie-

ken van de beplantingsobjecten met het oog op de beheerskosten.

- De beoogde functies van een beplantingsobject zijn slechts voor een deel bepalend voor de karakteristieken van dat object.
- Het oogmerk van de toekomstige beheerder behoort zowel te zijn het beperken van de gemiddelde kosten per ha als het beperken van de totale kosten voortvloeiend uit een bebossings- of beplantingsplan.
- Beheer van verspreid liggende objecten is duurder dan dat van één object met dezelfde gezamenlijke oppervlakte.
- Een diversiteit van vulhoutsoorten en menghoutsoorten maken de aanleg en verzorging duur en zijn zelden doelmatig.

Discussie Studiekringdag 1981

Inleiding

De discussie werd ingeleid en geleid door Schotveld, discussieleider van deze Studiekringdag. In zijn inleiding ging hij in op het feit dat er in Nederland weinig bos is en dat er op dit bos veelzijdige aanspraken worden gedaan waaruit weer tal van conflicten voortvloeien. Gelukkig is er in Nederland een leger van deskundigen beschikbaar en vindt er reeds geruime tijd een actieve maatschappelijke discussie plaats over het functioneren van het bos. Ging het op de vorige Studiekringdag over de schaal van ingrepen in het bos zelf, op deze Studiekringdag gaat het over de schaal van het bos in het landschap, met name de schaal van nieuw aan te leggen bos. Het thema schaal van nieuw aan te leggen bos is een actueel probleem dat aansluit bij de plannen over bosuitbreiding in het westen van ons land.

De discussie werd gevoerd aan de hand van vragen die door de deelnemers aan deze Studiekringdag zijn gesteld. Het was niet mogelijk alle vragen in de discussie te betrekken. Er moest een keuze worden gedaan.

a *Het begrip bos in de planologie*

Eén van de vragenstellers viel het op dat tijdens de Studiekringdag aan het begrip bos een veel ruimere betekenis werd gegeven dan in de ruimtelijke ordening gebruikelijk is. Hij vroeg zich dan ook af of er geen onderscheid gemaakt moest worden tussen bossen met een meervoudige doelstelling en bossen met een meer enkelvoudige doelstelling, zoals recreatieve beplantingen e.d.

Prof. Van Miegroet betoogde dat een functionele in-

deling van het bos ten behoeve van de planologie in België heeft geleid tot een verregaande verzwakking van de positie van de bosbouw en zelfs tot bosvernietiging. Hij is daarom van mening dat maar het beste kan worden gesproken van bos, zonder een verder functionele aanduiding. Functies zijn afgeleiden van het bos, waarbij deze functies veelal van relatief korte duur zijn en daardoor minder geschikt om in een definitie van bos op te nemen.

De vraag werd gesteld of het begrip schaal in verband met planologie en bos nog een rol zou kunnen spelen, bijvoorbeeld voor de afgrenzing van bossen met een veelzijdige doelstelling en bossen met een meer enkelvoudige doelstelling. Prof. Van Miegroet is van mening dat dit weinig zinvol is, omdat bijvoorbeeld onvoldoende bekend is wat bijvoorbeeld de minimale grootte van deze bossen zou moeten zijn.

b *De rol van de gemeente bij de planvorming rond nieuwe bosaanleg*

Een vragensteller vroeg zich af op welke wijze en wanneer de gemeente zou moeten worden betrokken bij de planvorming over bosaanleg in de betreffende gemeente en stelde dat wanneer dit slechts gebeurt op het niveau van het bestemmingsplan, men dan een essentiële bestuurlijke schakel mist.

Faassen ging hierop in en onderscheidde hierbij twee lijnen voor wat betreft het overleg. De formele lijn die tot uitdrukking komt in de procedures voor het bestemmingsplan. Een tweede lijn, die veel minder duidelijk is, namelijk het meedenken van de gemeente over de bosplannen zelf. Dit gebeurt thans veelal op bovenlokaal niveau. Hij is van mening dat de lokale

kennis, zoals aanwezig bij de gemeente, van essentieel belang is voor de planvorming en tijdig ingebracht dient te worden. Wanneer dit precies moet gebeuren hangt af van de planvorming en de regionale situatie. Er is hiervoor helaas nog geen ideale oplossing gevonden.

Een vraag in hoeverre de schaal van het bos hierbij een rol zou kunnen spelen werd ontkennend beantwoord, omdat bovengenoemde bestuurlijke aspecten meer te maken hebben met het niveau waarop planvorming plaatsheeft dan met de schaal van het aan te leggen bos. Hierop aansluitend werd gevraagd wat de visies zijn van Staatsbosbeheer en CRM ten aanzien van nieuwe bosaanleg in het westen van het land. Faassen lichtte toe dat daar nog intensief door het SBB aan wordt gewerkt en verwacht dat in het nog te verschijnen Meerjarenplan bosbouw van het SBB hierover het nodige zal worden gezegd. Daarnaast is er het structuurschema openluchtrecreatie van CRM, waaruit blijkt dat de nieuw aan te leggen bossen een belangrijke rol zullen moeten vervullen voor de recreatie. Het SBB en CRM zullen overigens uiteindelijk gezamenlijk een visie ontwikkelen.

c Aard van het bosbeheer en de functie van het bos

Naar aanleiding van een stelling van prof. Van Miegroet werd de vraag gesteld of het wel juist is dat ongeacht de opdrachtgever of bosbezitter bij alle bebossingen dezelfde grondregels in acht moeten worden genomen. Leidt dit niet tot nivellering van bosvormen en bostypen?

Prof. Van Miegroet ontkende dit en zette uiteen waarom hij deze stelling heeft geponeerd. Hij was van mening dat veel bos in België en vermoedelijk ook in Nederland is aangelegd en beheerd vanuit de functies die het bos moest vervullen en dat er te weinig aandacht is besteed aan de groeiplaats en zijn mogelijkheden. De functies die het bos moet vervullen zouden zijns inziens niet gekoppeld moeten worden aan eigendoms categorieën van het bos. In principe zijn aan ieder bos dezelfde functies toe te delen. De variatie aan bosvormen of bostypen zou zijns inziens meer tot uitdrukking moeten komen door verschillen in groeiplaats dan door verschillen in eigendoms categorieën. Opgemerkt werd dat er in Nederland toch juist interessante bosverschillen zijn ontstaan door verschil in eigendom. Voor prof. Van Miegroet was dat niet overtuigend en wees op omvangrijke heidebebossingen in België, die toch vanuit een financieel-economisch gezichtspunt zijn aangelegd en beheerd, dat wil zeggen een eenzijdige boomsoortenkeus en korte omlopen. Dit heeft geresulteerd in bossen die vanuit ecologisch gezichtspunt weinig aantrekkelijk zijn. Opgemerkt werd dat deze heidebebossingen, ook in Nederland,

weliswaar in veel gevallen vanuit een betrekkelijk eenzijdig standpunt zijn aangelegd, maar toch een goed uitgangspunt vormen voor het zich laten ontwikkelen van ecologisch meer stabiele bossen. Prof. Van Miegroet is het hier maar ten dele mee eens, omdat hij vindt dat er aanzienlijke fouten bij bosaanleg en beheer zijn gemaakt.

d Eigendom van recreatieve en landschappelijke beplantingen

De vraag werd gesteld of het niet wenselijker zou zijn dat kleinere bebossingselementen, zoals recreatieve en landschappelijke beplantingen, eigendom worden van particulieren, met name agrariërs. Particulieren zouden tegen lagere beheerskosten kunnen werken en bovendien beter garant kunnen staan voor variatie in de beplantingen dan de overheid. Lammerts van Bueren plaatste hierbij enige kanttekeningen. Het is inderdaad zo dat als deze particulieren deze beplantingen zouden beheren er minder grensproblemen zijn, omdat de betreffende bospercelen in het algemeen binnen het grondeigendom van de particulier zullen liggen, waardoor lagere beheerskosten mogelijk zijn. Dit wordt nog versterkt door de aanwendbaarheid van technische middelen uit het agrarische bedrijf voor het beheer van beplantingen waarvoor alleen de variabele kosten worden gerekend. Daarnaast is het echter zo dat veel particulieren niet hun arbeidsuren doorrekenen voor hun werkzaamheden in de beplantingen, zodat de beheerskosten vaak schijnbaar lager zijn dan bij de overheid. Daarbij vroeg hij zich af of de particulier wel zo positief staat over recreatieve en landschappelijke beplantingen in eigendom en eigen beheer te nemen. De praktijk leert dat er niet veel belangstelling voor bestaat. Het zou natuurlijk beter zijn als deze belangstelling er wel was. Gezien de toenemende betekenis van bos voor de energievoorziening valt het te verwachten dat de belangstelling van particulieren en lagere overheden voor kleinere boselementen zal toenemen.

e Ecologie en bosbouw

De vraag werd gesteld wat mevr. Van Vliet bedoelde met "ecologisch standpunt". Gaat het hierbij om een doel op zich of om een middel en wat is dan het verschil met de in de bosbouw gangbare groeiplaatsleer. Mevr. Van Vliet zette uiteen dat het werken vanuit een ecologisch standpunt geen doel op zich is, maar een middel om te komen tot zo goed mogelijk, in biologische zin, functionerende bossen. Ze vindt de in de bosbouw gangbare groeiplaatsleer te beperkt en is van mening dat er te weinig aandacht wordt besteed aan de biotische elementen van het bos zoals flora en fau-

na. De vragensteller was het hier niet mee eens en vond dat in de groeiplaatsleer wel degelijk rekening wordt gehouden met flora en fauna.

Er ontspoon zich een discussie over de ecologische aspecten van het bos. Als voorbeeld werden weer de reeds genoemde heidebossingen genoemd. Deze bossingen worden thans in België zodanig beheerd dat natuurlijke verjonging van met name loofboomsoorten een kans krijgt. Daarnaast wordt er gewerkt met lange omlopen. Op deze wijze ontwikkelen zich reeds op korte termijn in ecologisch opzicht betere bossen dan voorheen, aldus prof. Van Miegroet.

Prof. Oldeman is van mening dat het begrip groeiplaatsleer is geërodeerd. Het gaat niet alleen om de abiotische of de biotische elementen van het bos, maar vooral hoe deze elementen samenhangen. Inzicht hierin is nodig om te kunnen begrijpen wat er ecologisch gezien wel of niet kan met het bos in Nederland. Het instellen van bosreservaten en het onderzoek hierin zal zeker een bijdrage kunnen gaan leveren bij het verdiepen van de kennis over de natuurlijke processen in bos.

Gezien de onvolledige kennis over het ecologisch functioneren van het bos is het ook (nog) niet goed mogelijk om het begrip schaal in deze te hanteren. Alleen het boscologisch onderzoek zoals Koop dat uitvoert biedt aanknopingspunten in deze richting.

f Het wel of niet aanbrengen van een struiklaag in het bos

Een vragensteller stelde dat er in het algemeen in nieuw aangelegde bossen geen struik- en/of kruidenlaag wordt aangebracht, omdat deze zich na enige tijd vanzelf in het bos zou ontwikkelen. Uit het preadvies van mevr. Van Vliet begreep vragensteller dat deze opvatting niet juist is, omdat de mate van isolatie van het betreffende bos ten opzichte van andere (oudere) bossen hierbij een zeer grote rol speelt. Mevr. Van Vliet lichtte toe dat het zich vestigen van struiken of kruidachtige planten afhankelijk is van de aanwezigheid van zaadbronnen in het gebied en of het betreffende bosmilieu al geschikt is voor vestiging van bepaalde plantesoorten. In het geval van zeer geïsoleerde bossen zal vooral door gebrek aan zaadbronnen vestiging van bepaalde plantesoorten zeer lang op zich laten wachten. Daarnaast is het zo dat als het bosmilieu nog niet geschikt is voor de vestiging van bepaalde plantesoorten, het aanbrengen van een struik- c.q. kruidenlaag weinig zinvol is, omdat deze hoogstwaarschijnlijk weer zal verdwijnen. Over het algemeen gaat er een lange periode overheen voordat, met name bosplanten zich kunnen vestigen. Dit is vooral het geval op voormalige landbouwgronden met een hoge minerale rijkdom. Deze gronden zouden

eerst verschaald moeten worden, aldus mevr. Van Vliet. Als praktische regel adviseerde zij om waar dat mogelijk is de gewenste struiksoorten alleen in de rand van het bos aan te brengen van waaruit later vestiging door het hele bos mogelijk is.

g Definiëring van het begrip schaal

Een vragensteller miste de definiëring van het begrip schaal zoals gebruikt in het preadvies van Faassen. Zelf had vragensteller de behoefte om aan schaal een kwalitatief en een kwantitatief aspect te onderscheiden.

Faassen merkte op dat de inhoud van het begrip schaal inderdaad afhangt van het abstractieniveau van waaruit het landschap bekeken wordt. Als het gaat om het effect van nieuw aan te leggen bossen op de schaal van het landschap is de schaal gekoppeld aan de maatvoering van de ruimtelijke elementen en de afstand van de elementen ten opzichte van elkaar. Wanneer het gaat om de beleving van het landschap gaat het bijvoorbeeld meer om de schaal van variatie in het landschap.

Zelfde vragensteller vroeg zich ook af of er door bos-aanleg geen identiteitsverlies optreedt van een landschap wanneer dat een overwegend open landschap is, zoals in het westen van ons land. Faassen was het hier alleen mee eens wanneer bos willekeurig wordt aangelegd. In de randstad echter heeft men in het kader van het plan betreffende de randstadgroenstructuur eerst een aantal met elkaar samenhangende open ruimten geselecteerd waarbinnen geen bos wordt aangelegd. Identiteitsverlies zal daarom dan ook niet of nauwelijks plaatsvinden. Boslokaties moeten daarom zeer zorgvuldig worden gekozen.

lemerde vragensteller op dat hij de indruk had dat in de praktijk de schaal van bijvoorbeeld het aan te leggen bos er pas achteraf uitrolt en dat je die er kennelijk moeilijk van tevoren in kan stoppen: de werkelijkheid is anders dan de leer.

Lammerts van Bueren zette uiteen dat juist de schaal van belang en een hulpmiddel is om grip op ontwikkelingen te krijgen zodat men niet achteraf met onvoorziene problemen wordt geconfronteerd. Juist op deze Studiekringdag is gekozen voor het begrip schaal om de thematiek betreffende nieuw aan te leggen bos op een zinvolle wijze bespreekbaar te maken en hebben de preadviseurs hun gezichtspunt belicht vanuit een voor hen passend schaalbegrip.

h Randstedelijke overgangsgebieden

Aan Faassen werd de vraag gesteld of hij mogelijkheden ziet om agrarisch randstedelijke gebieden een landschappelijke en recreatieve gebruikswaarde te ge-

ven indien daarbij geen bos wordt gebruikt. De vraag vloeide voort uit een stelling van Faassen waarin hij stelde dat instandhouding en ontwikkeling van stedelijke randgebieden met een hoge landschappelijke kwaliteit en recreatieve gebruikswaarde werkt als een bescherming van de landbouw tegen verstedelijking. Vragensteller vroeg zich af of dit wel mogelijk was gezien de ongewenste ontwikkelingen die nu vaak in deze randgebieden plaatsvinden (vuilnisbakken-planologie). Faassen merkte op dat dit ook een moeilijk probleem is, met name zonder bos, alhoewel hij wel vond dat reeds met relatief kleinschalige ingrepen reeds veel te bereiken was. Hij dacht daarbij aan het opzetten van een interessant padnet, het inspelen op lokale mogelijkheden door bijvoorbeeld aan te sluiten op het aanwezige water. Het is echter wel zo dat het slagen

van deze plannen alleen mogelijk is als het betreffende gebied een hoge maatschappelijke waarde heeft, of met andere woorden dat veel mensen er belang bij hebben dat het betreffende gebied een hoge recreatieve of landschappelijke betekenis behoudt of krijgt. Dergelijke gebieden krijgen dan als het ware een extra steunje mee vanuit de politiek.

Na deze beantwoording sloot de discussieleider de discussie en stelde vast dat door de behandeling van uiteenlopende onderwerpen tijdens de discussie een algemene conclusie moeilijk te trekken was. Hij dankte de inleiders en vatte met een aantal kernthema's of stellingen de essentie van hun bijdragen samen, waarna de dag werd afgesloten door de voorzitter van de Studiekring, prof. Oldeman.

Behoudend vernieuwen

Nawoord Studiekringdag 1981 door de voorzitter, prof. dr. ir. R. A. A. Oldeman

Onderzoek is het uitvinden van nieuwe kennis en het verwerven van nieuw inzicht. Bosbouwkundig onderzoek is toegepast, dat wil zeggen dat het leidt tot het ontwerpen van nieuwe methoden en systemen. De Studiekring, waarvan het de taak is om als communicatiekanaal te fungeren tussen bosbouwonderzoek en -praktijk, heeft dus alles te maken met vernieuwing in de bosbouw. Dit is op het ogenblik van bijzonder belang, aangezien vernieuwingen die wij vanuit de bosbouw verzuimen aan te dragen, door andere beleidsinstanties van de hand worden geweerd, gebaseerd op kennis en inzicht die uit andere bronnen komen. De huidige opmars van begrippen die voortkomen uit puur biologisch en ecologisch onderzoek is op zichzelf een welkome verrijking van onze wetenschappelijke achtergrond. Maar als te zeer het accent gelegd wordt op de gezichtspunten die eruit voortkomen, ontstaat er een bosbeleid dat onevenwichtig door gaat slaan naar een puur natuurbehoudsstandpunt. Evenwicht kan slechts tot stand komen wanneer de lange bosbouwervaring, gepaard aan onderzoek van hoge kwaliteit vanuit de bosbouw wereld bijdragen aan het sturen van vernieuwingen, in samenwerking en niet in conflict met anderen.

Nu is vernieuwing in de bosbouw vanouds een heet hangijzer. Dat is niet verwonderlijk. Onrustige politieke toestanden hebben soms, revoluties meestal en oorlogen altijd bos gekost. Wie de herbebossingen in ons land gedurende de vorige en het begin van deze eeuw bekijkt, of de huidige aanleg van een bosgordel in Noord-Afrika om de expansie van de Sahara tegen te gaan, die weet hoeveel bloed, zweet en tranen het kost om elke hectare bos aan te leggen en aan het groeien

te houden, en hoe makkelijk zo'n hectare weer verloren gaat. Vanzelfsprekend hebben bosbouwers dus vanouds de neiging om als een rots te staan ter bescherming van het bos. En een rots is nu eenmaal weinig beweeglijk. Ofschoon dat beginsel van behouden, koste wat kost, een constante factor is, kan toch worden geconstateerd dat er niet altijd op dezelfde manier wordt gedacht over de manieren om het bos in stand te houden.

In het bijzonder wil ik u wijzen op de schommeling van inzicht gedurende de afgelopen honderd jaar. Na de herbebossingen van de negentiende eeuw is rond de eeuwwisseling Van Schermbeek de voorvechter van een meer natuurgetrouwe bosbouw, ook toen al bouwende op een tropische achtergrond. In de jaren negentientwintig domineert echter weer de pure houtteelt, terwijl in de jaren negentiendertig met houtvesters als Blokhuis en Jansen de natuurgetrouwe visie opnieuw opgeld doet. De jaren vijftig en zestig kenmerken zich dan door aanleg van en omvorming naar houtakkers, waarna wij thans een opleving van ideeën over natuurlijker bossen beleven. Er moet worden opgemerkt dat de periodiciteit verdacht veel met die van de Europese oorlogen overeenkomt: zolang de schaduw van de noodkachelletjes en het papiergebrek nog in de geheugens gegrift staan, denken mensen het eerst aan de teelt van hout. Verder moet worden aangetekend dat het hier om algemene accenten in de bosbouw-opvattingen gaat en niet om individuele bosbouwers voorzover ze die tendenzen niet belichamen.

In de situatie die wij thans beleven zit echter toch iets bijzonders, dat er nog niet was tijdens vroegere veranderingen in visie. Dat is de huidige stand van het

wetenschappelijke onderzoek in het algemeen, en die van de bos- en bosbouwinzichten op ons gebied. Waar nog enkele tientallen jaren geleden een keuze onvermijdelijk leek tussen "natuurlijke" of "kunstmatige" houtteelt, tussen natuurlijke en kunstmatige bosbouw die daarop stoelt, daar lijkt nu hoop te zijn op combinaties die tot voor kort niet mogelijk schenen. Op wetenschappelijk en op praktisch niveau is dat wellicht het vraagstuk waarmee wij op het ogenblik worstelen. Een gezond wantrouwen is daarbij een troef op een weg vol voetangels en klemmen, en ik dank dan ook oprecht diegene uit onze ledenkring die de discussie ongebruikelijk scherp voerde, want alleen door de zaken scherp en precies te stellen kunnen wij verder komen.

Dat er nu meer mogelijkheden in de Nederlandse bosbouw zijn dan voorheen ligt vanzelfsprekend ook aan de huidige ontwikkeling van de vroegere pionierbossen. Nu beginnen zich overal mogelijkheden af te tekenen om ook via de bosbouw verder in de bos-succesie te werken dan eerder met het jonge pionierbosbestand kon gebeuren. Zulk werk kan echter nog nauwelijks stoelen op binnenlandse ervaring, en het is zaak niet alleen blinde imitatie van buitenlandse methoden te vermijden, maar ook de juiste eigen begrippen te ontwikkelen voor het opzetten van teelt- en beheersplannen die uitgaan van successiestadia na de pioniers, zonder deze laatsten geheel links te laten liggen. Van de soliditeit van onze begrippen hangt dan alles af: wie op onbewezen hypothesen bouwt loopt grote risico's.

De schaal van werken is hierbij een kernbegrip, en ik wil duidelijk tegenspreken dat het te vaag is om te gebruiken, zoals in de discussie werd opgemerkt. De schaal kan namelijk worden afgelezen aan meetbare grootheden, zoals de afmetingen van verjongingsvlakken en -vlakjes, en aan kwalitatieve eigenschappen zoals boomsoorten en overige flora en fauna. Zeer

veel andere eigenschappen van bos en bosbeheer staan hiermee in verband, bijvoorbeeld de importantie van rand-effecten, het mozaïek van strooisel-hoeveelheden en -eigenschappen, het aanzien van het bos voor wandelaars en andere toeristen, de kosten en baten van aanleg, onderhoud en oogst, de kwaliteit van bosprodukten waaronder vooral hout, en nog veel meer. Daarom is op de vorige studiekringdag een beetje, en op de huidige nog sterker, het begrip schaal bedoelven geraakt onder een hoop andere begrippen en aspecten die ermee te maken hebben. Wij zijn er dus nog niet in geslaagd om de schaal van werken en van bosgroei op een volledig bevredigende manier vast te leggen als een basis waarop men bouwen kan.

Toch is deze verkenning niet mislukt. Er zijn duidelijk lacunes aan het licht gekomen, waar kennis en inzicht nog te kort schieten, bijvoorbeeld op het gebied van groeiplaatseigenschappen en van kosten-/batenanalyses. Wij weten dus nu beter hoe we in het onderzoek verder moeten, dank zij de discussie met de praktijk die nooit verzuimt om zwakke argumenten aan de kaak te stellen. Omgekeerd is toch aan diezelfde praktijk een serie documenten verschaft waaruit wel degelijk bruikbare richtlijnen te halen vallen, bijvoorbeeld in de vorm van enkele tabellen waaruit af te lezen valt welke geschatte consequenties voor bos en mens het werken op een bepaalde schaal heeft.

Het op deze twee studiekringdagen verzette werk is, meen ik, een goed voorbeeld van de langzame maar noodzakelijkerwijs solide manier waarop bosbouwers pogen om behoudend te vernieuwen en overigens ook vernieuwend te behouden. Op de studiekringdag van het volgende jaar, 1982, die het onderwerp "boomsoorten en soorten bos" zal bestrijken, komt zeker het begrip "schaal" weer om de hoek. Ik hoop u allen dan weer te zien, en sluit hierbij deze studiekringdag.